

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שיש חובה להיות יראים מהמקדש. כפי שעולה ממספר גמרות, בנוסף לחובה לירוא מהמקדש, יש חובה לירוא גם מבית הכנסת, ולכן אסור לעשות בו מעשים מבזים, למכור אותו וכדומה. החובה להיות יראים מהמקדש בוודאי שחובתה מדאורייתא, וכפי שפסק הרמב"ם בספר המצוות (מצוות עשה כא). דנו הראשונים מה דינו של בית הכנסת:

א. **בספר היראים** (ס' סד) כתב, שכשם שהחובה לירוא מהמקדש היא מדאורייתא, כך החובה לירוא מבית הכנסת מדאורייתא. ראייה לדבריו הביא מדברי המדרש בתורת כהנים (פרק ו פסקא ד), שלמד מכך שהתורה כתבה שיש לירוא ממקדשי ולא מהמקדש, שגם החובה לירוא מבית הכנסת כלולה באיסור, ובלשונו:

"ויראת מאלקיך, ציווה בהיכנס אדם למקדש או בבית הכנסת או לבית המדרש, שיהג בהם מורא וכיבוד דכתיב בפרשת בהר את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו. ומצינו בית כנסת ובית המדרש שנקראו מקדש דתניא בתורת כהנים והשימותי את מקדשיכם מקדש מקדשי מקדשיכם לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות."

ב. רוב הראשונים וביניהם **הרמב"ן** (מגילה כה ע"א ד"ה ויש), **הר"ן** (שם, ח ע"א בדה"ר) חלקו על היראים וכתבו, שבניגוד לבית המקדש החובה לירוא מבית הכנסת היא רק מדרבנן (ולכן הנותץ אבן מבית הכנסת עובר על איסור דרבנן, ולא דאורייתא כמו בבית המקדש). ראייה לדבריהם הביאו מכך שיש היתר למכור בית כנסת, ואם הקדושה הייתה מדאורייתא אי אפשר היה להפקיעה. בעקבות העיסוק בקדושת בית הכנסת, נעסוק השבוע בשאלה האם מותר לגור מעליו, או שמא יש בכך חילול הקודש. כמו כן באותו הקשר, נעסוק בשאלה מתי מותר להרוס בית כנסת, והאם מותר לחפור בקירותיו כדי שיהיה מקום לקבוע סטנדרים.

שינה מעל בית כנסת

האם מותר לישון מעל בית כנסת? בפשטות מדברי הגמרא בפסחים (פה ע"ב) משמע שאין בכך איסור. הגמרא דנה בשאלה, האם מותר בירושלים לאכול את קרבן הפסח בגגות ובעליות הבתים ולמסקנה כותבת, שמכיוון שגגות המקדש ועליותיו לא קדושים, כך גגי הבתים, ולכן אי אפשר לאכול בהם את קרבן הפסח (ומה שכתוב שהיו עולים לגג, זה רק לצורך אמירת ההלל ולא לאכילה).

א. בפשטות עולה מדברי הגמרא, שאם עליות בית המקדש וגגו אינם קדושים, קל וחומר שחדר מעל בית כנסת לא יהיה קדוש, ולכן יהיה מותר לישון בו. אף על פי כן, בעקבות גמרא במסכת שבת (יא ע"א) פסק **המרדכי** (ס' רכה) שאסור לישון מעל בית כנסת. הגמרא פוסקת שיש איסור לבנות בתים שגבוהים מבית הכנסת (בגלל ביזיונו), אך מסייגת את האיסור וכותבת 'שבקשקושי ואברורי' אין איסור. מדוע אין בכך איסור? רש"י (ד"ה קשקושי) מסביר, שמדובר במגדלים שלא גרים בהם. טוען המרדכי, כמו שאסור לבנות בתים שגרים בהם מעל בית כנסת מכיוון שיש בכך ביזיון, כך (קל וחומר) אסור לישון בחדר מעל בית כנסת, ובלשונו:

"כתב רבינו מאיר, איני יודע איסור גמור להשתמש בעליה שעל גבי בית כנסת כמו שכתבתם, דאפילו גגין ועליות דעזרה לא נתקדשו. מיהו יש ליזהר מלהשתמש שם תשמיש של גנאי, כגון לשכב שם מדאמרין פרק בשבת כל עיר שגגותיה גבוהין מבית הכנסת סופה להיחרב, והני מילי בבתיים אבל בקשקושי ואברורי מותר משום דלא משתמשי על גבן¹."

ב. **הרמב"ם** בתשובה (ס' עד) חלק וסבר, שאין איסור לגור בחדר מעל בית כנסת, ורק מעל ארון הקודש ממש אסור לישון (ולעשות שאר מלאכות). ככל הנראה הוא לא קיבל את הקשר שעשה המרדכי בין הגבהת הבתים לשינה מעל בית כנסת, משום שהגבהת הבתים נעשית בפרהסיא ויש בכך ביזיון ולכן נאסרה, אבל לישון מעל בית כנסת שאין הדבר ניכר - מותר.

להלכה

א. להלכה פסק **השולחן ערוך** (קנא, יב) כדעת המרדכי, שיש להיזהר ולא לעשות שימוש של ביזיון בכל הדירה שמעל בית הכנסת. **הרמ"א** (שם) סייג את האיסור וכתב שהוא נוהג: א. אך ורק כאשר בית הכנסת קדם לדירת המגורים. ב. שבית הכנסת נמצא שם באופן קבוע, ולא כמניין זמני, אבל אם קודם כל גרו בדירה או שהבית כנסת זמני - אין איסור לדור מעליו.

הט"ז כתב, שלמרות שכפי שראינו בפסק הרמ"א אם הבית כנסת קדם או זמני, מותר גם לישון שם, מכל מקום אם יש שם טינוף גדול - אין לדור מעל בית כנסת, גם בגלל עצם הטינוף, וגם בגלל שהתפילה עולה כלפי מעלה, ואם יש טינוף הוא כביכול מונע מהתפילה לעלות (ותלה ששני בניו מתו, בגלל שגר מעל בית כנסת), וכן פסק **המשנה ברורה** (שם, מה) שטוב להיזהר.

ב. למרות פסק השולחן ערוך ודברי הט"ז, כתב **הילקוט יוסף** (שם, לד) בעקבות **החיד"א** (בברכי יוסף) שמותר לישון לכתחילה מעל בית כנסת, אפילו אם הוא לא נעשה באופן זמני, וגם אם בית הכנסת קדם לדירה.

בטעם הדבר נימק, שהשולחן ערוך התבסס על שיטת המרדכי שאסור לישון מעל בית כנסת רק כי לא ראה את תשובת הרמב"ם, בה מפורש שהאיסור נוהג רק מעל מקום הארון הקודש, אך אם היה רואה את התשובה וודאי שהיה פוסק כמותו, ובלשונו:

"בניין רב קומות שהקדישו דירה אחת בקומה ראשונה לשם בית כנסת, לתפלה וללימוד תורה, רשאים לכתחילה לרכוש דירה בקומה שמעל לבית הכנסת ולדור בה, ולשכב לישן בכל שטח הדירה שלמעלה, ורק בשטח שמעל ארון הקודש שיש בו ספרי תורה, לא ישתמשו שם, ויניחו במקום ההוא ארון בגדים וכיוצא בזה."

עוד הוסיף הילקוט יוסף וכתב, שגם הרמב"ם (שפסק כמותו) שכתב שאסור להשתמש מעל הארון קודש, דיבר רק על הקומה שמשמע מעל הבית כנסת, אבל בקומות הנוספות שמעל מותר להשתמש אפילו מעל ארון הקודש, ואין בכך ביזיון.

¹ מדוע כיום לא מקפידים שגובה בתי הכנסת יהיה מעל הבתים? **הריטב"א** (ד"ה כל) כתב בשם **רבינו תם**, שהאיסור נוהג רק כאשר משתמשים בגגות הבתים, אבל אם משתמשים בתוך הבתים אין בכך ביזיון. **המאירי** (שם) כתב, שהאיסור קיים רק כאשר יש קומה אחת גבוהה מהבית כנסת, אבל אם כל הקומות ביחד גבוהות מבית הכנסת אין בכך איסור.

הריסת בית כנסת

לאחר שראינו את מחלוקת הפוסקים בשאלה האם מותר לישון מעל בית כנסת, נראה סוגיה נוספת שדנו בה הפוסקים והיא - מתי מותר להרוס בית כנסת.

הגמרא במסכת בבא בתרא (ג ע"ב) פוסקת, שיש איסור להרוס בית כנסת עד שבונים בית כנסת אחר, ובטעם האיסור הביאו שני נימוקים. **נימוק ראשון**, שבזמן שבית הכנסת הרוס לא יהיה להם מקום להתפלל ('צילווי' בלשון הגמרא). **נימוק שני**, שמא לאחר שיהרסו את הבית כנסת הישן, לא יבנו בית כנסת חדש ('פשיעותא' בלשון הגמרא).

נפקא מינה בין השיטות תהיה במקרה בו יש מקום אחר להתפלל. לפי הנימוק הראשון שהחשש שמא לא יהיה מקום להתפלל, מותר להרוס את הישן, כי יש מקום להתפלל. לעומת זאת לפי הנימוק השני, שהחשש שמא לא יבנו בית כנסת חדש, גם אם יש מקום להתפלל עדיין החשש קיים, ולכן יהיה אסור לסתור עד שבונים חדש, וכן פסק **השולחן ערוך** (קנב, א), ובלשון **ערוך השולחן**:

"אין סותרין בית הכנסת כדי לבנות אחרת במקומו או במקום אחר, אפילו צריך לסתור את הישן תחילה כדי לבנות אחרת במקומו, דחיישינן שמא יארע להם אונס שלא יבנו האחר, אלא בונים אחר תחילה ואחר כך סותרים הישן. ואפילו לא רצו רק לסתור מחיצה אחת להרחיבו, נמי דינא הכי (= גם הדין כך), שבונים תחילה הכותל החדשה ואחר כך סותרים הישנה."

למרות האיסור, ישנם מקרים שבהם כולם מודים שאפשר לסתור גם אם אין תחלופה מיידית. למשל, אם יש סדקים בקירות ויש חשש שיפול - מותר לסתור מיד. כמו כן, אם בנו בטעות קיר בבית כנסת, או שהורסים קיר לצרכי הבית כנסת (למשל כדי להרחיבו) ואי אפשר לבנות קודם את החדש - מותר לסתור מיד, ואין צורך לבנות את החלופה לפני ההרס.

מחלוקת הט"ז והמגן אברהם

לכאורה בעקבות כך שחוששים שמא לא יבנו בית כנסת חדש במקום הישן, בכל עניין יהיה אסור להרוס עד שיבנו אחד חדש. למרות זאת נחלקו המגן אברהם והט"ז, האם בכל זאת יש מקום להרוס עוד לפני שבונים מחדש כאשר יש בית כנסת נוסף בעיר שאפשר להתפלל בו, ומחלוקתם תלויה במחלוקת גרסאות בגמרא ובחידוד השאלה מדוע יש קודם לבנות בניין חדש:

א. **המגן אברהם** (קנב א) גרס כדעת רש"י בגמרא, שגם כאשר יש בית כנסת אחר שאפשר להתפלל בו בינתיים - עדיין אסור להרוס את בית הכנסת עד שיבנו אחד חלופי, מכיוון שאין זה משנה שיש להם מקום אחר להתפלל, אחרי הכל יש חשש שלא יבנו מחדש את בית הכנסת שנהרס, וכן פסק **המאמר מרדכי** (שם, א).

ב. **הט"ז** (שם, ב) חלק על המגן אברהם וכתב, שכאשר יש בית כנסת אחר להתפלל בו בינתיים, ויש בו מקום בריווח לכולם - מותר להרוס את הקיים, גם לפני שבנו את החדש, וכן פסקו רוב האחרונים, וביניהם **ערוך השולחן** (שם, ב), **ביאור הלכה** (ד"ה שלא) ועוד. בין השאר, בעקבות כך שלרוב הפוסקים סתירת בית הכנסת היא מדרבנן, וספק דרבנן לקולא.

מדוע? הרי יש חשש שלא יבנו מחדש את בית הכנסת הישן! ערוך השולחן (שם) תירץ, שכאשר הגמרא כתבה שיש חשש שיפגעו ולא יבנו, אין הכוונה שלא יבנו כלל וכפי שטען המגן אברהם, אלא שיש חשש שיתרשלו בבניה ובינתיים יישארו ללא בית כנסת, אבל אם יש בית כנסת אחר להתפלל בו בינתיים - מותר להרוס את הישן גם לפני שבונים חדש².

הריסה לצורך סטנדר

בנוסף לאיסור לסתור בית כנסת מחשש שמא לא יבנו חדש, כפי שכותב הספרי יש איסור נוסף (ובפתיחה ראינו שנחלקו היראים והרמב"ם אם הוא מדאורייתא) לנתוץ ממנו אבן, גם אם לא הורסים את כל הבית כנסת. כפי שראינו לעיל מותר להרוס קיר על מנת לבנותו מחדש, נחלקו הט"ז והאליה רבה, האם מותר להרוס חלק מבית כנסת על מנת להוסיף דבר אחר, למשל סטנדר:

א. **הט"ז** (קנב, ג) כתב בעקבות דיוק בדברי הרמ"א, שההיתר לנתוץ קיים רק כאשר מתכוונים למלא מחדש אחר כך את מקום הנתיצה, קיר תמורת קיר, בית כנסת תמורת בית כנסת, אך כאשר עושים חור בקיר בשביל שיהיה נוח להכניס בתוכו סטנדר - יש בכך איסור של נתיצת אבן, ובלשונו:

"אסור לנתוץ דבר מבית הכנסת, ואם נתץ על מנת לבנות מותר. וכתב הרמ"א פירוש, שיחזור ויבנה וימלא מקום הנתיצה, אבל אם רוצה לנתוץ קצת במקום אחד שיהיה שם גומא אף על פי שהיא לו לצורך אסור. על כן יש לזהר באותם שעושים שטענדר ומדבקים בכותל ועושים גומא בכותל שיוכל להחזיק שם על ידי עץ לאו שפיר עבדי (= לא טוב עושים)."

בשו"ת **תורת חסד** (א, ד) שכמו **הבן איש חי** פסק כמו הט"ז, הביא ראייה לשיטתו. לא ייתכן לומר, שכאשר הספרי כתב שאסור לנתוץ אבן מההיכל, כוונתו להריסה קטנה ללא תועלת, שהרי דבר זה אסור גם בלי להביא פסוק מיוחד מצד דיני בל תשחית. אלא וודאי שכוונת הספרי לומר, שאפילו כאשר הורסים מעט מהבית כנסת על מנת להוסיף דבר אחר, כמו סטנדר - אסור.

ב. **האליה רבה** (קנב, ז) חלק וטען, שאין איסור לנתוץ על מנת שיהיה מקום לסטנדר. ראייה לדבריו הביא מדברי הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (ו, ז) שכתב, שהאיסור מתבצע כאשר נותצים דרך השחתה, משמע שכל עוד יש צורך בהשחתה אין בכך איסור, גם אם לא ממלאים את מקום הנתיצה בדבר המקורי, וכן פסק **המשנה ברורה** (שם, יב).

יש להוסיף, **שהרב עובדיה** (יביע אומר או"ח ח, יח) סבר, שאם רוצים להתקין מערכת אזעקה בבית כנסת וצריך לשם כך לקדוח בקיר, ייתכן שגם הט"ז יודה שאין בכך בעיה, מכיוון שהקידוח נעשה לצורך שמירת בית הכנסת והגנתו, ולא בשביל נוחות המתפללים.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...³

² מקום נוסף להקל להרוס בית כנסת, יש בדברי הרמב"ן. נחלקו הרמב"ן והר"ן, מה מקור הקדושה של אבני בית הכנסת. לדעת הרמב"ן, קדושת האבנים היא כמו קדושת מצווה, שכאשר הם מסימות את תפקידן אין בהן יותר קדושה (ולכן מותר לזרוק את האבנים לאחר השימוש בהן), ממילא לפי שיטתו יותר קל להרוס בית כנסת. הר"ן חלק וסבר שיש קדושה עצמית מדרבנן לאבנים, וממילא יש גם לגנוז את האבנים.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com